

GOTTNER RICHÁRD GÁBOR

A mester mondotta. Klasszikus kínai hatások a japán harcművészeti szövegekben

Bevezetés

A japán írásbeliség tulajdonképpen egyidős a kínai klasszikus művek megjelenésével a szigetországban, tekintve, hogy a kínai írás 5. századtól megkezdődő átvétele előttről (jelenlegi tudomásunk szerint) nem létezik fennmaradt írásrendszere a japán nyelvnek.¹ A legkorábbi japán krónika, a *Kodzsiki* 古事記 (*Régi dolgok feljegyzései*) arról számol be,² hogy Japánba elsőként egy bizonyos Vani 王仁 mester (másnéven Vani kisi 和邇吉師) érkezett Koreából, és hozott magával kínai műveket ajándékol: nevezetesen tíz kötetet Konfuciusz (Kong-zi 孔子) mester híres *Lunyu* 論語 (*Beszélgetések és mondások*) munkájából, illetve egy kötetet Zhou Xingsi 周興嗣 *Qianziwen* 千字文 (*Ezer írásjegyes mű*)³ című könyvéből,⁴ melyet Kínában is már egészen régtől fogva használtak tankönyvként a kínai írás megtanulására.⁵

Bár a konfuciánus eszmék és irodalom már egészen régtől fogva jelen volt, legjelentősebb hatása a samurájokra az Edo-korszakban (1603–1867) figyelhető meg, amikor az elsősorban Zhu Xi 朱子 nevével fémjelzett neokonfucianizmust (másik nevén Szung-konfucianizmus, japánul *Susigaku* 朱子学) tette meg a korban regnáló Tokugava 徳川 kormányzat (*bakufu* 幕府) *de facto* államideológiájának.⁶ Mindamellett, hogy metafizikájában a népi hiedelmeket magába olvasztó,⁷ illetve moráljában a buddhista elvekkel is kompatibilis neokonfucianizmus kiváló alapot szolgáltatott (a *zen* buddhizmus mellett) a harcművészeti filozófia terminológusának, fogalomrendszerének kialakítására, a társadalomban egyre inkább az értelmiségi elit

¹ MÁTÉ Zoltán: „A japán nyelvről: avagy a »könnyű és nehéz« nyelvek kérdése”. In FARKAS Ildikó (szerk.): *Ismerjük meg Japánt! Bevezetés a japanisztika alapjaiba*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2009, 185.

² A kínai művek Japánba kerülését a *Kodzsiki* mellett a másik jelentős krónika, a *Nihon soki* 日本書紀 (*Japán krónikája*) is megemlíti, igaz, a konkrét művek címeinek feltüntetése nélkül. (Christopher SEELEY: *A History of Writing in Japan. Brill's Japanese Studies Library; volume 3*. Leiden, E. J. Brill, 1991, 4–5.)

³ Magyar fordításban megjelent: HORVÁTH Gábor – HORVÁTH Janisz: *Zhōu Xingsi: Ezer írásjegyes mű verses szövege Zhao Mèngfū hat írástílusú kalligráfiájával*, Budapest, Négy Kincs, 2021.

⁴ KAZÁR Lajos: *KO-DZSI-KI: Régi történetek feljegyzései*, Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982, 191–192.

⁵ E legendával kapcsolatban mindenképpen megjegyzendő viszont, hogy az *Ezer írásjegyes mű* még nem került összeállításra, amikor a *Kodzsiki* szerint már Japánba került (HORVÁTH G. – HORVÁTH J.: i. m. 237, SEELEY: i. m. 4.).

⁶ SZABÓ Balázs: *Test és Tudat: A japán harcművészeti filozófia hajnala*, Budapest, A Tan Kapuja, 2024, 43–52.

⁷ SALÁT Gergely: *A régi Kína története*, Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010, 66.

szerepét betöltő szamurájok számára egyben a műveltség fokmérőjét is jelentette a konfuciánus kánon ismerete.⁸

Ennek következményeként viszonylag korán megjelent annak a gyakorlata a harcművészeti irodalomban, hogy a buddhista és konfuciánus filozófia példázatait nem csupán a harcban előforduló pszichológiai jelenségek megfogalmazására és magyarázatára használja,⁹ hanem kissé öncélúan, műveltségük demonstrálására, a munka szellemi presztízsének emelése céljából is idézze. Jelen tanulmányban ezt a jelenséget kívánom bemutatni konkrét példákon keresztül: miképpen érhető tetten a harcművészeti irodalomban a kínai klasszikusokra való hivatkozás, egyenes és függő idézetek, parafrázisok, e klasszikusokra visszavezethető idiómák, szállóigék és híres kínai személyek említésének formájában, illetve kitérek ezek fordítási stratégiáira, amelyeket a példákban látható módon alkalmaztam.

Jelen kutatás fókuszában Hinacu Sigetaka 日夏繁高 1716-ban megjelent *Kandzsó sóden* 干城小傳, ismertebb nevén *Honcsó bugei sóden* 本朝武藝小傳 (*Országunk harcművészetének rövid története*) című könyve áll, amely az első összefoglaló munka a japán harcművészetek történelméről, jelentős mestereiről. A könyv tíz fejezetben összesen kilenc különböző harcművészeti ágat ismertet, ezek sorban a hadtudomány (*beibó* 兵法), az illemtan (*sicuke* 諸禮), az íjászat (*sadzsucu* 射術), a lovaglás (*badzsucsu* 馬術), két fejezetben a kardvívás (*tódzsucsu* 刀術), a lándzsavívás (*szódzsucsu* 創術), a lövészet (*bódzsucsu* 砲術), a páncélos közelharc (*koguszoku* 小具足) és a közelharc (*dzsúdzsucsu* 柔術), kiegészülve egy elő- és egy utószóval.

Hinacu könyvének előszava, valamint az íjászattal és a kardvívással foglalkozó két fejezete angol nyelven megjelent a *Monumenta Nipponica* japanológiai folyóiratban Dr. John Michael Rogers fordításában, a hadtudományról szóló fejezetet pedig Dr. Szabó Balázs fordította magyarra és publikálta a *Távol-keleti Tanulmányok* című folyóiratban.¹⁰ Jelen tanulmány a *Kandzsó sóden* utolsó három fejezetére, a lövészet-re, a páncélos közelharcra és a közelharcra, valamint az utószóra kíván fókuszálni, mivel a következőkben bemutatott példák e fejezetek fordítása során mutatkoztak meg.¹¹

Egyenes idézetek kínai klasszikusokból

Amennyiben Hinacu Sigetaka *Kandzsó sóden* című művében kívánunk a kínai klasszikusok szó szerinti idézésére lelni, érdemes azt már rögtön a bevezetőben (vagy

⁸ SZABÓ (2024): 50–51.

⁹ Kiváló példa erre Takuan Szóhó 沢庵宗彭 szerzetes *Fudócsi sinmjóroku* 不動智神妙録 (*Értekezés a rendíthetetlen bölcsesség lényegéről*) című munkája, melyben a tudat megtorpanását, a döntésképtelenné válást a buddhista Kannon istenség ezer karjához hasonlítja, vagy az „elveszett tudat” megtalálását Menciusz és más konfuciánus gondolkodók idézésével példázza (uo. 172–176, 187–188).

¹⁰ SZABÓ Balázs: „A hadtudomány oktatása a kora-újkorai Japánban”. *Távol-keleti Tanulmányok*, IV. évfolyam, 2012/1–2, 163–191.

¹¹ HINACU Sigetaka: *Honcsó bugei sóden*, Tokió, Dai Nippon Butokukai Honbu, 1920, 109–120.

akár a címben) keresni. Hinacu könyvének bevezetőjét ugyanis egy konfuciánus tudós Hajasi Nobujuki 林信 írta,¹² amelyből az is kiderül, hogy a könyv eredeti címe nem Hinacutól, hanem Hajasi Nobujukitól származik: „E bevezető [címéhez] a *kandzsó* 干城 kifejezés mellett döntöttem, ahogy az »*Ahány derék fegyveresünk: pajzsod, sáncod, fejedelmiünk*« [起武夫公侯干城 jp. *kjú bufu kókó kandzsó*; kn. *jiu wufu gong buo gancheng*] passzusban is megtalálható.”¹³

Az idézett passzus valójában egy versrészlet a *Shi jing* 詩經 (*Dalok könyve*) című kínai klasszikus 7. költeményéből Zhou Nan 周南 *Tu ju* 兔置 (*Nyúlfogó háló*) című versének utolsó két sora:

Nyúlfogó hálót feszítünk,	肅肅兔置、	<i>Su-su tu ju,</i>
kop-kop-kop – lecövekeljük.	櫛之丁丁。	<i>zhuo zhi ding-ding.</i>
Ahány derék fegyveresünk:	赳赳武夫、	<i>Jiu-jiu wufu</i>
pajzsod, sáncod, fejedelmünk. ¹⁴	公侯干城。	<i>gong buo gancheng</i>

A versben a *kandzsó* (ami a kínai *gancheng* 干城 írásjegyeinek japán olvasási módja) a „pajzsod, sáncod” részletre utal Weöres Sándor műfordításában. Ez sajnos kontextus nélkül, önmagában lefordítva nehezen értelmezhető, így Hinacu könyvének címét a „Pajzs és sánc rövid története” helyett meghagytam eredeti formájában: *Kandzsó sóden* 干城小傳. A Hajasi által idézett versrészlet magyar fordítása azonban könnyedén áttemelhető Weöres műfordításából, ezzel is átadva a bevezető eredeti idézésének szándékát.

A *Kandzsó sóden* nyolcadik, lövészetet (*bódzsucu* 砲術) bemutató fejezete egy bevezetővel kezdődik, amely az első portugál kereskedők megérkezését, illetve a magukkal hozott nyugati tűzfegyverek Japánba kerülését mutatja be, ám ez bevezető nem Hinacu saját írása, hanem egy kiragadott idézet egy másik korabeli forrásmunkából, a Nanpo Bunszi 南浦文之szerzetes által 1606-ban lejegyzett *Teppóki* 鉄炮記 (*Feljegyzés a puszkákról*) című műből, melyre *Nanposú* 南浦集 (*Nanpo összegyűjtött írásai*) néven hivatkozik a *Kandzsó sóden* szerzője.¹⁵ Megjegyzendő azonban, hogy Hinacu nem szó szerint idézi Nanpo munkáját, hanem egyfajta kivonatát közli: ez abból is jól látható, hogy a *Teppóki* eredeti, kínai nyelvezettel megírt (*kanbun* 漢文) szövegét klasszikus japán nyelvre lefordított (*kanbun kundoku* 漢文訓読) formában adja vissza.¹⁶ Ebben a bevezetőben szinte észrevétlenül bújik meg egy utalás az

¹² Ismertebb nevén Hajasi Hókó 林鳳岡, aki az Edo-kor egyik legismertebb konfuciánus tudósának, Hajasi Razannak 林羅山 (1583–1657) volt a dédunokája (SZABÓ [2012]: 169).

¹³ 卷首干城者取諸起武夫公侯干城云當 (HINACU i. m. IV, VATATANI Kijosi 綿谷雪: *Nihon bugei sóden* 日本武芸小伝, Tokió, Kabusiki Gaisa Kokuso Kankókai, 2011, 19–22).

¹⁴ Weöres Sándor fordítása (TÖKEI Ferenc: *Si-king. Dalok könyve*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1957, 17).

¹⁵ VATATANI: i. m. 307.

¹⁶ Együttal elkülönülve a *Kandzsó sóden* fejezetének többi részétől, amelyet Hinacu ugyancsak *kanbun* stílusban írt meg.

egyik legismertebb konfuciánus klasszikusra: „Ugyanebben az időszakban élt egy Szuginobó 僧杉坊 nevű szerzetes a Kisú 紀州 tartományban lévő Negoro-dzsi 根來寺 templomban, aki még az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak, annyira sóvárgott egy puská után.”¹⁷

A „még az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak” bár Hinacu szövegében 千里を遠とせず (*senri o tō to sezu*) formában *kanbun kundoku* átiratban szerepel, a *Teppōki* eredeti, *kanbun* stílusban írt szövegében a 不遠千里 (jp. *futō sizenri*; kn. *buyuan qianli*) négy írásjegyes összetétel (*jodzsi dzsukugo* 四字熟語) formájában található meg,¹⁸ amely szó szerinti idézet a híres konfuciánus filozófus, Menciusz (Meng-zi 孟子) azonos című művének kezdősoraiból (I. A/1.): „Mengzi 孟子 meglátogatta Liang 梁 királyát (*wang* 王), Huit 惠. A király így szólt hozzá: »Tiszteletre méltó uram, ha már nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat, hogy hozzám jöjj, meg tudsz-e tanítani valami olyanra, amivel országomnak hasznot hajthatnék (*li* 利)?«”¹⁹

Az idézet átvételekor Tőkei Ferenc „nem tartottad hosszúnak az ezer mérföldes utat” (*buyuan qianli* 不遠千里) fordítását apróbb módosításokkal „az ezer mérföldes utat sem tartotta hosszúnak” (*senri o tō to sezu* 千里を遠とせず) formában emeltem át. Mivel Hinacu ugyancsak változtatott a szórenden a *kanbun kundoku* alkalmazásakor, az apró módosítások ellenére, az eredeti szövegváltozatok kontextusát figyelembe véve, bátorkodtam mégis egyenes idézetnek tekinteni azt – ennek megfelelően pedig a lehető legkevesebb módosítással eljárni Hinacu szövegének fordítása és Tőkei fordításának átemelése során.

A *Kandzō sóden* tizedik, közelharcról (*dzsúdzsucu* 柔術) szóló fejezetében szintén megjelenik egy kifejezés, amely szó szerint megtalálható egy másik, híres kínai klasszikusban. A Szeigó-rjú 制剛流 iskola alapítását a *Kandzō sóden* a következőképpen írja le:

Mizuhaja Csózaemon Nobumasza 水早長左衛門信正, bár nem tudni, melyik uradalomból jött, de roppant erős és olyan bátor volt, mint tömérdek másik ember együttvéve. Egy napon egy Szeigó 制剛 nevű szerzetes jött el a Mizuhaja-kúriához, és azt mondta: „Mindennek megvan a haszna a maga idejében, most pedig a harci bátorságnak van itt az ideje. Te, uram, bár igen jártas vagy a harcművészetekben, de a *dzsúdzsucu* fogásaiban nem érsz a nyomomba. Ezért megtanítom neked ennek a technikáját.”²⁰

¹⁷ 此時に當て紀州根來寺の僧杉坊と云ものあり千里を遠とせずして鐵砲を求む (HINACU. i. m. 110).

¹⁸ Olof G. LIDIN: *Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan. Nordic Institute of Asian Studies: Monograph Series, No. 90*, Koppenhága, NIAS Press, 2002, 187.

¹⁹ 孟子見梁惠王。王曰：「叟不遠千里而來，亦將有以利吾國乎？」 (TŐKEI Ferenc: *Kínai Filozófia: Ókor/I. kötet*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2005, 329).

²⁰ 水原長左衛門信正者不知爲何國人剛強而有萬夫之勇一日制剛僧者來水早之館曰當時當用武勇之節也君雖精武術柔術不及吾吾其授技術也 (HINACU: i. m. 117).

Mizuhaja jellemzésénél, az „olyan bátor volt, mint tömérdek másik ember együttvéve” (有萬夫之勇 *youwan fuzhiyong*) szövegrészlet szó szerint megtalálható a *Sanguo yanyi* 三國演義 (*Három királyság regényes története*) című történelmi kalandregényben,²¹ amely a klasszikus kínai irodalom legelsőnek tartott nagyregénye, Luo Guanzhong 羅貫中 tollából. A regényben a Wei 魏 fejedelemség uralkodója, Cao Cao 曹操 egy Xu Chu 許褚 nevű generálisát bízta meg, hogy az utánpótlás ellátmányát a szállítás során megvédje az ellenséges fosztogatóktól:

Bőségesen ellátták étellel és borral a kocsikon, ő pedig evett-ivott, míg végül igencsak leittasodott. Ebben az állapotban sürgette a szállítmányt, hogy vonuljanak tovább.

– Már csaknem alászállt a nap – közölték erre a menet tisztjei –, s az út Baozhou közelében nagyon rossz és veszélyes, úgyhogy nem éjszaka kellene átkelnünk ott!

– Bármilyen veszéllyel szembeszállok! – hencegett a részeg generális. – Olyan bátor vagyok, mint tömérdek másik ember együttvéve! Szerintetek bárkitől is félek? Emellett ma éjjel jó hold kél, aminek fényénél könnyedén szállíthatjuk az ellátmányt!²²

Mint látható azonban, a regényben Xu Chu saját maga henceg a bátorságával, ám a történet során legyőzik a fosztogatók a részeg generálist.²³ Ebben a kontextusban tehát a bátorságra vonatkozó idézet nem egy objektíven tett, pozitív megállapítás, mint Mizuhaja esetében. Ezt vagy nem vette figyelembe Hinacu az idézéskor, vagy valóban csak véletlen egybeesésről, kontextusából kiragadott idióma használatáról lehet szó.²⁴

Megjegyzendő továbbá, hogy az eredeti szöveg a „tömérdek” helyett szó szerint „tízezer” (*man* 萬) ember bátorságára utal, a fordítás során az egyenes idézet használata érdekében mégis a *Három királyság* hivatalosan megjelent magyar nyelvű kiadásából, változatlanul emeltem át a vonatkozó részt, hogy annak eredeti hangulatát, szóhasználatát adhassam át a *Kandzsó sóden* fordításában.

²¹ Nem összekeverendő a történetíró Chen Shou 陳壽 *Sanguozhi* 三國志 (*A Három Királyság Története*) című krónikájával, melynek az ókori Japánt leíró fejezetéből Dr. Lázár Marianna közölt kiváló fordítást (LÁZÁR Marianna: „魏志倭人傳. A Vej-dinasztia története – Feljegyzések a va népről”. *Orpheus Noster*, XIV. évfolyam, 2022/2. 7–23).

²² 遂將車上的酒肉獻與許褚。褚痛飲，前醉張飛是假醉，今醉許褚是真醉。便乘酒興，催糧車行。解糧官曰：「日已暮矣，前褒州之地山勢險惡，未可過去。」褚曰：「吾有萬夫之勇，豈懼他人哉！今夜乘著月色，正好使糧車行走。」 HORVÁTH Olivér Péter – NÉMETH Bálint (ford.): *Három királyság* (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020, 424.

²³ 遂將車上的酒肉獻與許褚。褚痛飲，前醉張飛是假醉，今醉許褚是真醉。便乘酒興，催糧車行。解糧官曰：「日已暮矣，前褒州之地山勢險惡，未可過去。」褚曰：「吾有萬夫之勇，豈懼他人哉！今夜乘著月色，正好使糧車行走。」 HORVÁTH Olivér Péter – NÉMETH Bálint (ford.): *Három királyság* (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020, 424.

²⁴ Uo.

Függő idézetek és parafrázisok egy konfuciánus epilógusban

Hinacu Sigetaka *Kandzsó sódenje* nemcsak a bevezetőjében, hanem a lezárásában is bővelkedik a kínai klasszikusokra való utalásokban. A lezárást egy bizonyos Tacsibana Naokai 橘直養 írta, aki már az elejétől fogva kitekint mind a *Dalok könyve*, mind a *Beszélgetések és mondások* klasszikusaira:

Mindenekelőtt az ember úgy áll a dolgokhoz, hogy ha szeret valamit, akkor természetesen azt is szereti, ahol ez a dolog található. Tehát aki szereti a színeket, az a rügyező mezőkön legeltet, aki szereti az erényt az a berkenye tövében pihen meg. Ugyanígy, aki emberséges, az a hegyet szereti, aki bölcs, az a vizet szereti, mivel az ő természetüket e dolgok fejezik ki leginkább.²⁵

A „berkenye tövében pihen meg” egy konkrét utalás Shao Nan 召南 *Gantang* 甘棠 (*Kerek árnyú berkenye*) című versére, ami *Dalok könyve* klasszikusának 16. költeménye:

*A kerek árnyú berkenye
törzsét ne bántsd; fejszéd ne fend:
Sao királya ott megpihent.*²⁶

蔽芾甘棠
勿剪勿伐
召伯所茇

*Bifei gantang
wu-jian wu fa
Shao ba suo ba*

Megjegyzendő, hogy a versben szereplő *gang* 棠 valójában nem a berkenye, hanem a nyírlevelű kőrté (*pyrus betulifolia*) nevű növényt jelöli. Hinacu lezárásának fordításakor mégis átvettem a berkenye kifejezést Károlyi Amy fordításából, hogy ugyanúgy visszautaljak a vers magyar változatára, ahogyan a lezárás írója csempészett bele egy utalást a kínai eredetire.

Tacsibana azonban nem áll meg a *Dalok könyvé*nél. A következő, „aki emberséges, az a hegyet szereti, aki bölcs, az a vizet szereti”²⁷ mondatát érdemes összehasonlítani Konfuciusz *Beszélgetések és mondások* című klasszikusával (VI. 21.): „Aki

²⁵ Megjegyzendő azonban, hogy a *Bukei hjakunin issu* 武稽百人一首 (*Száz harcművész egy-egy verse*) című versantológiában – amely a *Hjakunin issu* 百人一首 (*Száz költő egy-egy verse*) mintájára, harcművészeknek tulajdonított verseket tartalmaz, kiegészítve az adott harcművészről vagy iskolájáról szóló anekdotával – szintén megjelenik Mizuhaja története. A történet szerint Mizuhaja Csózaemon találkozik egy Szeigó 制剛 nevű szerzetessel, aki megtanítja neki a *dzsūdzsucu* titkait (innen ered az iskola neve). Bár a *Bukei hjakunin issu* a *Kandzsó sóden* szövegét veszi át, a történetet kiegészíti annyival, hogy Mizuhaja először megküzd az idős szerzetessel, akit első ránézésre becsmérlően lenéz, ám vereséget szenved tőle (MARUOKA Szuguru – MEGUMI Jumenodzsó: *The Hundred Poems of One Hundred Martial Artists: Transcribed Version*, Kindle Edition, Rómansa, 2020, 137–138). Amennyiben a Szeigó-rjú eredettörténetének kanonizált része a szervezetessel vívott küzdelem, akkor (bár maga a *Kandzsó sóden* szövege nem említi) az elsőre elbizakodott Mizuhaja személye valóban párhuzamot mutat a részszegségében nagyképű Xu Chu generállissal, így a regény kontextusából kiragadott idézet talán mégis szándékosságot takar.

²⁶ Károlyi Amy fordítása (TÓKEI [1957]: 21).

²⁷ 仁者之愛山、智者之愛水 (HINACU: i. m. 119).

birtokában van a tudásnak, az a vízben leli örömét. Aki birtokában van az emberségnek, az a hegyben leli örömét.”²⁸

Noha nyilvánvaló a hasonlóság, mégis felfedezhetők kisebb különbségek. Először is Konfuciusz példázatában először a tudás és a víz, majd az emberség és a hegy kapcsolata szerepel, Tacsibana ezt a sorrendet megcserélte. Továbbá míg Konfuciusz az „örömét leli” (樂 jp. *raku*; kn. *le*) kifejezést használja, addig ez Tacsibana megfogalmazásában a „szereti” (*ai* 愛) szóval szerepel. Így a *Kandzsó sóden* lezárásának magyar nyelvre való átültetését, Tőkei Ferenc kínai fordítását alapul véve, de azt nem szó szerint idézve, hanem Tacsibana módosításainak megfelelően végeztem el a szövegben. Ez egy iskolapéldája annak, amikor még ha nem is egyenes idézet formájában, de a kínai klasszikusok ismerete, a rájuk történő folyamatos utalások a japán harcművészeti szövegek szerves részét képezik.

Idiomatikus kifejezések és szállóigék kínai klasszikusokból

Nem csupán idézetek találhatók a *Kandzsó sóden*ben, hanem olyan idiomatikus kifejezések is, melyek sok esetben értelmetlennek (vagy legalábbis lefordíthatatlanok) eredeti kontextusuk ismerete nélkül. Ahogyan az európai, keresztény kultúrkörhöz tartozó országok nyelveinek (így köztük a magyarnak is) szerves részét képezik a *Biblia* szent könyvéből származó szófordulatok, szállóigék, úgy a távol-keleti országok nyelvhasználatában is nagy számban fordulnak elő olyan kifejezések, amelyek a kínai klasszikusokból (elsősorban a konfuciánus kánonból) származnak – ez alól a japán nyelv sem kivétel.

A *Kandzsó sóden* kilencedik, páncélos közelharccal (*koguszoku* 小具足) foglalkozó részében Takenoucsi Nakacukasz Dajú 竹内中務大夫 (ismertebb nevén Hiszamori 久盛), a Takenoucsi-rjú 竹内流 iskola alapítójának utódairól szól egy leírás, miszerint: „fia, Hitacsinoszuke 常陸助, majd pedig az ő fia, Kaganoszuke 加賀助 örökölte és vitte tovább a családi mesterséget, nem hagyva, hogy a család neve a feledésbe merüljön.”²⁹

A „családi mesterségre” az eredeti szöveg a *kikjú* 箕裘 (kn. *jiqin*) kifejezést használja, melynek szó szerinti jelentése „a szita (箕 jp. *ki*; kn. *ji*) és a szőrmebunda (裘 jp. *kjú*; kn. *qin*) [készítése].” Ez a kifejezés a *Li ji* 禮記 (*Szertartások feljegyzései*) konfuciánus klasszikus 18., *Xueji* 學記 (*Feljegyzés a tanításról*) című fejezetéből származik (15. szakasz), mely azt írja: „Egy jó fémöntő fia bizonyosan képes megtanulni szőrmebundát készíteni. Egy jó íjász fia bizonyosan képes megtanulni szitát készíteni. Aki először hajt fiatal csikót igába, az a szekeret a ló elé helyezi. A nemes ember, aki mindhármukat jól megfigyeli, maga is tud ebből okulni.”³⁰

²⁸ 知者樂水，仁者樂山 (TŐKEI [2005]: 84).

²⁹ 其子常陸助其子加賀助繼箕裘藝不墜家名 (HINACU: i. m. 115).

³⁰ 良治之子，必學為裘；良弓之子，必學為箕；始駕者反之，車在馬前。君子察於此三者，可以有志於學矣。
(A magyar fordítás jelen tanulmány szerzőjének saját fordítása).

A *kikjú* 箕裘 tehát lényegében egy idiomatikus kifejezés, amely az egy családon belül, generációkon keresztül továbbadott tudásra utal, ahol a megfelelő alapok birtokában egy ember képes akár új dolgok létrehozásához is felhasználni a már megtanult képességeit. Így a családon belüli öröklődés gondolatára alapozva, ezt kifejezést a „családi mesterség” fordítással illesztettem be az eredeti szövegbe. Sajnos ez egy olyan eset, amikor nem lehet a kifejezés eredetének fordítását szó szerint a szöveg részévé tenni, hiszen a magyar nyelvben és kultúrában nem áll rendelkezésre az ennek megértéséhez szükséges, konfuciánus műveltségen alapuló háttértudás.

A tizedik, közelharcról (*dzsúdzsucu*) szóló fejezetben egy jóval kevésbé elvont kifejezés található. A Szekigucsi-rjú 関口流 iskola alapítójáról, Szekigucsi Udsumunéról 関口氏心 a *Kandzsó sóden* a következőt írja: „Edo városában 江戸 élt,³¹ ahol a *dzsúdzsucu* meghozta nevének a nagy áttörést. Valóban mesteri szintre csiszolta tudását, és megannyian voltak, akik a kard- és lándzsavívás, valamint a *dzsúdzsucu* technikáit is beleértve, mindenfélét tanultak tőle.”³²

A „mindenfélét tanultak tőle” az eredeti szövegben *hangaku* 凡學 (kn. *fanxue*) kifejezéssel szerepel, amely feltehetőleg ugyancsak utalás a *Feljegyzés a tanításról* című fejezetre (5. szakasz): „Ahogyan a Feljegyzésben is leírják: »Mindenféle dolog megtanulásakor, a hivatalnoknak elsőként az ügyeket, a kisebb hivatalnoknak pedig elsőként a szándékot kell tanulmányoznia.«”³³

Jellegéből adódóan ennek az idiomatikus kifejezésnek a magyar fordítása szervesen beilleszthető volt a szövegbe, bár talán éppen általános jellege miatt nem lehet minden kétséget kizárólag kijelenteni, hogy valóban szándékos utalás lenne a konfuciánus kánonra. Szerencsére ilyen kétség a következő kifejezés esetében fel sem merül.

A *Kandzsó sóden* lezárásában Tacsibana következőképpen jellemzi a szerző, Hinacu Sigetaka személyét: „A Hinacu-nemzetség idős bölcse nemcsak szereti a harc természetét, de még a harc technikáinak is a mestere, és a veszélyben, nagy bajban is, követi a harcművészet útját és tökéletesíti annak technikáit.”³⁴

Az eredeti szövegben megjelenő *zódzsi tenpai* 造次顛沛 (kn. *zuoqi dianpei*) négy írásjegyből álló szállóige (*jodzsi dzsukugo* 四字熟語) egy olyan összetétel, amely a *Beszélgetések és mondások* egy passzusából (IV. 5.) ered. Éppen ezért a fordítás során ezeknek a magyar nyelvre átültetett megfelelőit kutattam fel Konfuciusz klasszikusában, hogy visszaadhassam eredeti jelentésüket. Maga a kifejezés a következő részletben lelhető fel Tőkei Ferenc fordításában: „A nemes még az étkezés idejében sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe

³¹ A mai főváros, Tokió 東京 régi neve.

³² 江戸大發名於柔術寔爲精妙凡學刀槍及柔術者若干 (HINACU: i. m. 117).

³³ 『記』曰：「凡學官先事，士先志。」 (A magyar fordítás jelen tanulmány szerzőjének saját fordítása).

³⁴ 日夏氏之翁性好武又業武、造次顛沛從事於斯道精業 (HINACU: i. m. 119).

kerül (*zaoci bi yushi* 造次必於是), akkor is, ha nagy zavarba jut (*dianpei bi yushi* 顛沛必於是).³⁵

Amennyiben Tőkei szövegfordításából indulunk ki, akkor a 造次 *zódzsi* (kn. *zaoci*) a „veszélybe kerül”, a 顛沛 *tenpai* (kn. *dianpei*) pedig a „zavarba jut” jelentéseket fogja hordozni, így ezeket ebben a formában találtam érdemesnek beledolgozni a *Kandzsó sóden* magyar fordításába. Felmerülhet azonban, hogy ez a kifejezés mégsem illeszkedik annyira a kontextusba, hiszen mégis mitől juthatna zavarba egy harcművész-mester? A kínai írásjegyeknek sokszor meglehetősen tág értelmezési köre kínálkozik a kontextustól függően.

A hazai sinológus szakma nagy szerencséje pedig, hogy a kínai klasszikusoknak néhány esetben több különböző értelmezése, magyar nyelvű szövegváltozata is megtalálható. Jelen esetben pedig Tokaji Zsolt fordítása véleményem szerint jobban illeszkedik egy harcművész-mester érényeinek méltatásához: „A nemes ember még étkezéskor sem vét soha az emberség ellen. S ilyennek kell maradnia akkor is, ha veszélybe vagy nagy bajba kerül.”³⁶

Egy harcosra, harcművészre, életviteléből adódóan jellemzőbb, hogy „bajba” kerülhet, semmint „zavarba”. Éppen ezért a *Kandzsó sóden* szövegében a *zódzsi tenpai* fordításakor Tőkei Ferencé helyett a kontextushoz jobban illeszkedő Tokaji Zsolt változatát használtam fel „a veszélyben, nagy bajban is” formában, hogy visszaadhassam ennek az idiomatikus kifejezésnek a lehető legmegfelelőbb értelmezését.

Összegzés

Ahogy jelen tanulmányban is jól látható, akár egyetlen mű néhány fejezetéből szemezgetve is rengeteg idézetet, utalást vagy akár olyan kifejezést találhatunk, amelyek a legkülönbözőbb kínai klasszikusokból származnak: a *Dalok könyve* versantológiától kezdve olyan konfuciánus alapműveken át, mint a *Beszélgetések és mondások*, *Szertartások feljegyzései*, *Menciusz*, egészen a kínai történelmi regényekig, mint a *Három királyság regényes története*. Az mindenképpen a hazai szakmát dicséri, hogy ezek legnagyobb része magyar műfordításban is elérhető, hatalmas segítséget nyújtva ezzel a klasszikusokra visszautaló japán szövegeket fordítók számára, ahogyan az e rövid tanulmány példázataiban is tetten érhető volt.

³⁵ 君子無終食之間違仁，造次必於是，顛沛必於是。(TŐKEI [2005]: 70).

³⁶ TOKAJI Zsolt: *Konfuciusz, Beszélgetések és mondások*, Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023, 27.

Bibliográfia

- GOTTNER R.: „Vascsó a láncok között: A szamuráj puska irodalma Japánban a *szakoku* idején”. In DOMA P. – FARKAS M. I. (szerk.): *Kortárs Japanológia V*, Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2024, 69–84.
- HINACU S.: *Honcsó bugei sóden*, Tokió, Dai Nippon Butokukai Honbu, 1920. 日夏繁高『本朝武藝小傳』東京, 大日本武徳會, 1920.
- HORVÁTH G. – HORVÁTH J.: *Zhōu Xīngsì: Ezer írásjegyes mű verses szövege Zhao Mèngfū hat írástípusú kalligráfiájával*, Budapest, Négy Kincs, 2021.
- HORVÁTH O. P. – NÉMETH B. (ford.): *Három királyság (Luo Guanzhongnak tulajdonított regényes történet), II. kötet*, Budapest, Caeta Könyvkiadó, 2020.
- KAZÁR L.: *KO-DZSI-KI: Régi történetek feljegyzései*, Sydney, Magyar Történelmi Társulat, 1982, 191–192.
- LÁZÁR M.: „魏志倭人傳. A Vej-dinasztia története – Feljegyzések a va népről”. *Orpheus Noster*, XIV. évfolyam, 2022/2, 7–23.
- LIDIN, O. G.: *Tanegashima: The Arrival of Europe in Japan. Nordic Institute of Asian Studies: Monograph Series, No. 90*, Koppenhága, NIAS Press, 2002.
- MARUOKA Sz. – MEGUMI J.: *The Hundred Poems of One Hundred Martial Artists: Transcribed Version*, Kindle Edition, Rómansa, 2020. 丸岡優・慧夢之丞『武稽百人一首: 翻刻版』Kindle, 浪漫社 Kindle, 浪漫社, 2020.
- MÁTÉ Z.: „A japán nyelvről: avagy a »könnyű és nehéz« nyelvek kérdése”. In FARKAS I. (szerk.): *Ismerjük meg Japánt! Bevezetés a japanisztika alapjaiba*, Budapest, Eötvös Kiadó, 2009, 171–201.
- SALÁT G.: *A régi Kína története*. Budapest, ELTE Konfuciusz Intézet, 2010.
- SEELEY, C.: *A History of Writing in Japan. Brill's Japanese Studies Library; volume 3*, Leiden, E. J. Brill, 1991.
- SZABÓ B.: „A hadtudomány oktatása a kora-újkor Japánban”. *Távol-keleti Tanulmányok*, IV. évfolyam, 2012/1–2, 163–191.
- SZABÓ B.: *Test és Tudat: A japán harcművészeti filozófia hajnala*, Budapest, A Tan Kapuja, 2024.
- TOKAJI Zs.: *Konfuciusz. Beszélgetések és mondások*, Budapest, Trubadúr Kiadó, 2023.
- TŐKEI F.: *Kínai Filozófia: Ókor/I. kötet*, Budapest, Kossuth Kiadó, 2005.
- TŐKEI F.: *Si-king. Dalok könyve*, Budapest, Európa Könyvkiadó, 1957.
- VATATANI K.: *Nihon bugei sóden*, Tokió, Kabusiki Gaisa Kokuso Kankókai, 2011. 綿谷雪『日本武芸小伝』東京, 株式会社国書刊行会, 2011.

Rezümé

A japán harcművészetek aranykora a kora újkorra tehető. A legjelentősebb iskolákkal együtt ekkor jelentek meg a legkorábbi és legfontosabb írott források is. A budó kutatás forrás-műveinek fordításánál elengedhetetlen a kontextus megfelelő ismerete a speciális terminusok, reáliák, idiómák megfelelő értelmezéséhez. Ennek a kontextusnak egyik fontos tényezője, hogy a harcművészeti irodalom szerzői, a kor értelmiségeként is számon tartott szamurájok, saját filozófiai értekezéseikhez előszeretettel merítettek a buddhista és a kora újkori Japánban mindinkább teret nyerő konfuciánus szövegekből. Jelen tanulmányban néhány konkrét példán keresztül kívánom bemutatni a klasszikus kínai szövegek hatását, melyek hol idiomatikus kifejezések, hol pedig konkrét idézetek formájában jelennek meg japán harcművészeti szövegekben, kitérve ezek fordítási stratégiáira.

Kulcsszavak: budó kutatás, Edo-kor, fordítás, harcművészetek, Honcsó bugei sóden, Kandzsó sóden, kínai klasszikusok, konfucianizmus, kora újkor, szamurájok

Abstract

The Master said: Classical Chinese Influences in Japanese Martial Arts Texts

The golden age of Japanese martial arts arose in the early-modern period. This is when the most influential schools were born. The translation of the primary sources of budō requires the knowledge of the context to understand the terminology, realia, and idioms in the text. One of the key elements of this context is the fact that the authors of these sources, the samurai, being the intellectuals of their time, were often influenced by Buddhists scriptures as well as Confucian texts, which became gradually popularized in early modern Japan. In this paper I intend to show the influence of Chinese Classics in Japanese martial arts texts. This influence appears either in the form of idioms or in direct quotations in Japanese martial arts texts. I also list possible methods of translation for such instances.

Keywords: budō-research, Edo-period, translation, martial arts, Honchō bugei shōden, Kanjō shōden, Chinese Classics, Confucianism, early modern period, samurai